

AGNĖ ALEKSAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

EMOCINĖ-EKSPRESINĖ LEKSIKA

LIETUVIŲ KALBOS NAUJAŽODŽIŲ DUOMENYNĖ –

NAUJADARŲ RADIMOSI APLINKYBĖS IR DARYBOS BŪDAI

ESMINIAI ŽODŽIAI: emocinė-ekspresinė leksika, naujažodžiai, okaziniai dariniai, darybinė analizė, darybos būdas, produktyvumas.

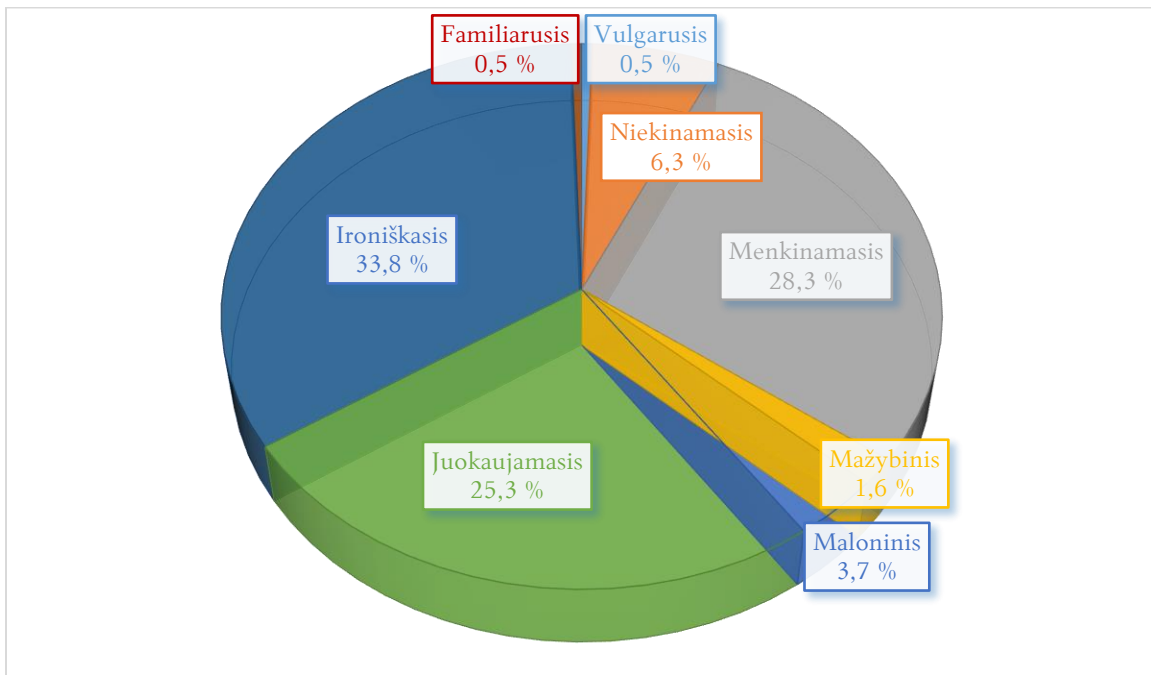
ĮVADAS

Apie *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyną* (toliau – ND, duomenynas) rašyta įvairiais aspektais (plačiau žr. Miliūnaitė 2012a: 3–11; 2015: 161–184; 2018: 1–21; Murmulaitytė 2016a: 1–27; 2016b: 68–88; Aleksaitė 2018: 1–2), todėl šiuokart, nebetęsiant bendrosios duomenyno apžvalgos, gilinamasi į tradicinę naujažodžių sampratą ir rūšis, pateikiamas novatoriškas požiūris į lietuvių kalbos naujažodžius kaip gyvenamojo meto aktualijų ženklus.

Duomenyne 2019 m. balandžio mėn. 5 d. buvo 5120 leksikografiškai aprašytų kalbos vienetų. Rasti 572 emocinė-ekspresinę paskirtį atliekantys naujadarai¹.

Stilistiškai žymėti naujadarai duomenyne suskirstyti pagal aštuonis ekspresinius atspalvius: vulgarusis, niekinamasis, menkinamasis, mažybinis, maloninis, juokaujамasis, ironiškasis ir familiarusis (žr. 1 pav.).

¹ Daiktavardžiai sudaro 91,8 proc. visos ND fiksuotos emocinės-ekspresinės leksikos, veiksmožodžiai – 4,9 proc., būdvardžiai – 3,3 proc. Atsižvelgus į negausią veiksmožodžių ir būdvardžių empirinę medžiagą, matyti, kad negalima nuodugnai aptarti būdvardžių ir veiksmožodžių darybos būdų, todėl šiame straipsnyje bendrai aprašomi stilistiškai žymėtų naujadarų darybos polinkiai.

1 PAV. Naujadarų pasiskirstymas duomenyne pagal ekspresinį atspalvį

Matyti, kad ND didžiąją emocinės-ekspresinės leksikos dalį (net 69,4 proc.) sudaro neigiamos konotacijos naujadarai, t. y. ironiškąjį, menkinamąjį, niekinamąjį, vulgarųjį ir familiarųjį atspalvį turintys dariniai. Tokį netolygų pasiskirstymą galima paaiškinti psichologinėmis ir socialinėmis priežastimis: lietuvių kalboje (kaip ir daugelyje kitų kalbų) neigiamas emocinis vertinimas išreiškiamas dažniau negu teigiamas, nes visa, kas gera, priimama kaip norma, o ypatingų emocijų dėl normalių dalykų žmonės nereiškia, todėl visa, kas negera, laikoma nukrypimu nuo normos ir įvertinama neigiamos konotacijos naujažodžiais (Jakaitienė 1988: 51; Gudavičius 2000: 130–131).

Atmetus ND darybiškai neskaidomus semantinius naujažodžius, pvz., *plūgas* „*menk. viskuo nepatenkintas tamsuolis*“, *runkelis* „*menk. tamsuoliu laikomas pesimistiškai nusiteikęs žmogus, priešingas elitui*“, žodžių junginius, pvz., *kelių vištelė* „*menk. vairuotoja moteris, akiplėšiškai ir piktybiškai nepaisanti eismo taisyklių*“ (plg. *kelių gaidelis*, *kelių erelis*), *naudingas idiotas* „*menk. kas nesavanaudiškai skleidžia įtartinas žinias ir ideologijas, naudingas priešinkams, nesuvokdamas tokio elgesio kenksmingumo*“, ir skolinius, pvz., *nafris*, *-ė* „*menk. išėivis Europoje iš Šiaurės Afrikos*“, *retarderis* „2. *iron. perkeltine reikšme – atsilikėlis; politinių*

procesų stabdis“ (plačiau apie etiškai netinkamus žodžius žr. Župerka 2005: 25–28), tyrimo objektu pasirinkti 479 kalbos vienetai². Šio straipsnio tikslas – nustatyti pagrindinius emocinės-ekspresinės leksikos, užfiksuotos ND, žodžių darybos būdus ir produktyviausias darybos priemones. Uždaviniai: 1) išrinkti iš ND emocinę-ekspresinę funkciją atliekančius naujadarus; 2) atlikti darybinę ND stilistiškai žymėtų naujadarų analizę; 3) ištirti ir aprašyti stilistiškai žymėtų naujadarų darybos būdus ir priemones; 4) nustatyti naujus darybos polinkius ir 5) aptarti stilistiškai žymėtų naujadarų (gyvenamojo meto aktualijų ženklų) radimosi aplinkybes. Darbe taikyti darybinės analizės ir skaičiavimo metodai.

EMOCINĖS-EKSPRESINĖS LEKSIKOS SAMPRATA

Stilistiškai žymėtą leksiką sudaro *emotyvai* ir *ekspresyvai*. Įprastai *emotyvai* apibrėžiami kaip žodžiai, kuriais reiškiami jausmai, jų „reikšmės pagrindas – teigiamas ar neigiamas emocinis kalbėtojo santykis su pavadinamu dalyku. Tai jo nuomonė apie tam tikro dalyko vertę, ir ta nuomonė pasireiškia ne kaip loginis sprendimas, o kaip kalbančio asmens pojūtis ar jausmas“ (Gudavičius 2000: 126). Dėl stilistinių priešasčių vartojami ir *ekspresyvai* – tai „žodžiai, kurie pavadinamą dalyką nusako vaizdu“ (Jakaitienė 2010: 164). Pagrindinis emotyvų ir ekspresyvų skirtumas – netapačios poveikio kryptys, mat „emotyvai veikia pašnekovo jausmus, o vaizdingieji žodžiai – vaizduotę, nes jų reikšmė tarsi įsikūnija regimaisiais ar girdimaisiais vaizdais“ (Jakaitienė 2010: 164). Nors mokslinėje literatūroje įprasta emotyvus ir ekspresyvus skirti pagal jų daromą poveikio kryptį, vis dėlto jų griežtai atriboti negalima, nes „kas emocinga kalboje, visuomet ekspresyvu“ (Pikčilingis 2010: 211; dar žr. Volek 1987: 5) ir, atvirkščiai, „vaizdu perteikiama informacija susilaukia dar ir vienokio ar kitokio emocinio vertinimo“ (Jakaitienė 2010: 164–165), todėl straipsnyje stilistiškai žymėtai leksikai pavadinti renkamosi vartoti *emocinės-ekspresinės leksikos* terminą³.

² Tai yra pirminis emocinės-ekspresinės leksikos tyrimas, kurį atlikus paaiškėjo, kad kai kurie duomenyno naujadarai dar turėtų būti sistemiskai redaguojami stilistikos aspektu. ND tikslas – fiksuoti leksikos naujoves, todėl į bazę, dedant po vieną žodį, iš karto nebūna aiški visa sistema. Tik sukauptus daugiau duomenų, galima matyti, kokios naujadarų grupės išsiskiria, ir šias grupes nuosekliai vertinti stilistiškai.

³ Dėl šios keblios atskyrimo priežasties ND emocinė-ekspresinė leksika smulkiau (į minėtąsias dvi grupes) nėra skirstoma.

TRADICINĖ NAUJAŽODŽIŲ SAMPRATA IR RŪŠYS

Lietuvių kalbotyros veikaluose *naujažodis* (*neologizmas*) paprastai apibrėžiamas kaip naujai kalboje atsiradęs žodis (Urbutis 2009: 36–37; Jakaitienė 2010: 205; Girčienė 2011: 165), nors mokslinėje literatūroje pateikiama naujažodžio samprata įvairuoja (plačiau žr. Girčienė 2012b: 6): vieni skiriamąją naujažodžio ypatybę laiko keliamą naujumo, neįprastumo išpūdį (Palionis 1985: 212), kiti naujažodžiais laiko žodžius, iki tol neįtrauktus į atraminius žodynus (Miliūnaitė 2015: 169)⁴. Mokslininkai polemizuoja dėl naujažodžiui priskiriamos „naujumo aureolės“, „[m]at naujumas kartais gali būti suprantamas pernelyg subjektyviai: vieniems kalbos vartotojams koks nors žodis gali atrodyti jau įprastas, o kiti dar gali jo ir nesuprasti“ (Popova 2005: 9–13, cituojama iš Jakaitienė 2010: 205; dar žr. Kazlauskaitė, Župerka, Macienė 2013: 91). Patikimesnis esti naujažodžių atrankos kriterijus pagal atraminius leidinius, nors lietuvių kalbos atveju toks kriterijus nėra visiškai patikimas – žodynuose esama leksikografinių plyšių, susiduriama su žodynų nesistemiškumo problema (Miliūnaitė 2015: 169). Duomenyne naujažodžiais laikomi žodžiai, kurie nėra įrašyti kaip atraminiais pasirinktuose žodynuose, t. y. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (6-asis (elektroninis) leidimas, 2011), internetiniame *Lietuvių kalbos žodyne* ir *Tarptautinių žodžių žodyne* (Alma littera, 2001) (žr. http://naujazodziai.lki.lt/?Apie_duomenyna; apie *protologizmo* ir *neologizmo* skirtumus žr. Aleksaitė 2018: 5–6).

Funkciškai naujažodžiai skiriami į dvi pagrindines grupes – *referentinius* (dar vadinami *nominatyvinais*, *termininiais*, *būtiniais* ir kt.) ir *ekspresinius* (dar vadinami *stilistiniais*, *fakultatyviaisiais* ir kt.) (Girčienė 2012a: 249; 2012b: 15; dar žr. Offord 2001: 98; Vaicekauskienė 2007: 34–43). *Referentiniai naujažodžiai* įvardija naujas realijas, t. y. atlieka referentinę (informacijos perdavimo) funkciją, o *ekspresiniai naujažodžiai* į tekstą įtraukiami stilistiniais sumetimais, čia svarbiausia emocinė-ekspresinė funkcija (Girčienė 2012b: 15). Referentiniai

⁴ Tiesa, ND pateikiami ir tokie kalbos vienetai, kurie veikiausiai per apsirikimą nepateko į atraminius žodynus. Jie ND turi žymą nenaujas (nefiksuotas), pvz., *meilivaistis* „liaudies medicinos priemonė, sukelianti arba didinanti lytinį potraukį“. Duomenyne nurodoma, kad šis naujadaras – tai „kadaisė lietuvių kalboje vartotas, bet į didįjį „Lietuvių kalbos žodyną“ nepatekęs dabartinio skolinio *afrodiziakas* dalinis atitikmuo“.

naujažodžiai, kurių pagrindinis skiriamasis bruožas – stilistinis neutralumas (Girčienė 2012b: 41), žodžių darybos veikaluose įvardijami kaip *potenciniai dariniai (potencionalizmai)*. *Potencinis darinys* – kalbos vartotojui visiškai įprastas, naujai sudarytas ir darybos tipo reikalavimui paklūstantis darinys, šnekos akto metu realizuojamas kiekvienu momentu, kai tik jo prireikia (Plag 2003: 57; Paulauskienė 2006: 24; Urbutis 2009: 316; Vaskelienė 2011: 67), pvz., šalia lietuviams įprastų mėsos pavadinimų (*paukštiena, kiauliena, jautiena*) prireikus pasidaryta *buivoliena* (: *buivolas*) „buivolo mėsa“, *kengūriena* (: *kengūra*) „kengūros mėsa“, *kupranugariena* (: *kupranugaris*) „kupranugario mėsa“ ir kt. Esminis potencinių darinių skiriamasis bruožas – net ir jų pirmojo pasirodymo metu naujumas dažnai nėra juntamas (Mikelionienė 2000a: 19; Urbutis 2009: 323). Jie kuriami iš būtino reikalo įvardyti naują realiją (Girčienė 2012b: 12), siekiant užpildyti vadinamąsiais „semantines tuštumas“ (Mikelionienė 2000b: 65), priešingai nei ekspresiniai naujažodžiai, kuriais siekiama „naujesnės, ekspresyvesnės ar madingesnės kalbinės raiškos“ (Girčienė 2005: 78). Šie stilistiškai žymėti, arba konotuoti, teksto elementai (Girčienė 2012b: 41; dar žr. Lehrer 2003: 369) kituose veikaluose dar vadinami *okaziniais dariniais (okazionalizmais)*. *Okazinis darinys (okazionalizmas)* – ekspresyvus, nuo darybos sistemos nutolęs ir individualiame kontekste sustingęs naujadaras (Blažinskaitė 2004: 59; Rozenbergs 2004: 156; Urbutis 2009: 323–324; Jakaitienė 2010: 207; Mattiello 2016: 115), dar įvardijamas *autorinio, individualaus, stilistinio, situacinio, kontekstinio, vienkartinio* ir *nejprastos darybos naujadaro / neologizmo*, taip pat *žodynų nefiksuoto darinio* terminais (Mikelionienė 2000c: 67; 2002: 74; Jakaitienė 2010: 207; Kazlauskaitė, Župerka, Macienė 2013: 92; Miliūnaitė 2014: 247), pvz., menko proto asmenis apibūdina *išplautsmegenis, -ė* (: *išplautas, -a + smegenys*) „menk. kas atbukinto mąstymo (išplautomis smegenimis)“, *vienavingis, -ė* (: *vienas, -a + vingis*) „menk. kas su vienu smegenų vingiu, t. y. primityvaus mąstymo“, *žirniasmegenis, -ė* (: *žirnis + smegenys*) „menk. kas primityvaus mąstymo, neapsišvietęs, netašytas stuobrys“ ir kt.

Taigi straipsnyje nagrinėjama ND emocinė-ekspresinė leksika, į kurią patenka nemaža dalis okazinių naujadarų. Galima tolimesnė tyrimų kryptis – panagrinėti, kiek skiriasi okazinių darinių ir referentinių naujadarų darybos polinkiai.

NAUJAŽODŽIAI – GYVENAMOJO METO AKTUALIJŲ ŽENKLAI

Kalba – vienas iš svarbiausių tautos požymių (Gudavičius 1992: 1), nes „[k]iekvienos tautos kalba saugo įdomią istoriją apie daugelio amžių žmonių pastangas pažinti, suvokti ir pajungti sau juos supantį pasaulį“ (Kopylenko 1995: 19, cituojama iš Gudavičius 2000: 8), kitaip tariant, nuo seno vartojamuose kalbos vienetuose yra išlikę per šimtmečius susiklostęs tautos pasaulėvaizdis ir pasaulėjauta (Gudavičius 2003: 68). Kalbos ir tautos santykis nagrinėjamas ne tik kalbininkų, bet ir kitų sričių specialistų: „Kalba daugelio kultūrologų, mitologų seniai suvokiama kaip liaudies kultūros, tautos psichologijos ir filosofijos veidrodis, dažnai ir kaip vienintelis šaltinis tautos istorijai ir jos dvasiai pažinti ir yra tiriama šiuo požiūriu“ (Tolstojus 2009: 82).

Gimtosios kalbos pasaulėvaizdžiui yra būdingas daugiasluoksniškumas ir daugiaspektiškumas, nes kalboje išlieka ne tik visuomenei nebeaktualūs pasaulėvaizdžio elementai (seni įsitikinimai, vaizdiniai), bet randasi ir naujų pasaulio suvokimo aspektų (naujo patyrimo, naujų reiškinių, naujų mokslo tiesų) (Mackiewicz 1999a: 21; 1999: 195, cituojama iš Gudavičius 2000: 13), pvz., šalia lietuviams įprastų senovinių namų pavadinimų (*gryčia, pirkia, stuba, troba*), pasikeitus gyvenimo aplinkybėms (sunykus agrarinei kultūrai ir stiprėjus urbanizacijai), palaipsniui kalboje radosi *betonmonstris* (: *betonas + monstras*) „didžiulis, grėsmingai atrodantis betoninis pastatas“, *betonoidas* (: *betonas*) „harmoningą aplinką dawkantis naujoviškas betoninis pastatas“, *dangoraižynas* (: *dangoraižis*) „vieta modernaus miesto centre, kur daug dangoraižių“, naują reikšmę įgavęs *stiklainis* „*menk.* naujoviškas stiklinis pastatas arba antstatai (paprastai menkavertis, ne visada pastatytas teisėtai)“ ir *žemėraižis* (: *žemė + raižyti*) „giliai po žeme įleistas pastatas, dangoraižio priešingybė“. Panašūs naujadarai teikia vertingos informacijos ne tik apie lietuvių tautos kalboje užfiksuotą pasaulėvaizdį, bet ir apie kalbos pasaulėjautą, kuri perteikia emocinį žmogaus santykį su tikrove (Gudavičius 2000: 16).

Būtent laiko aktualijas bei laikinus, situacinius dalykus (Miliūnaitė 2012a: 4) ar net visuomenės raidos lūžius (Girčienė 2012c: 19) žymi naujų žodžių srautas. Duomenyne fiksuota keliasdešimt naujadarų, kuriuos derėtų laikyti gyvenamojo meto aktualijų ženklais, pvz., 2018 m. politikų teikti transporto ir švietimo, maisto srities teisinio reglamentavimo siūlymai nesulaukė visuomenės palaikymo, todėl kalboje radosi stilistiškai žymėtų, laiko aktualijas žyminčių

naujadarų: *dyzelheitas* (: *dyzelis* „dyzelinu varomas automobilis“ + *-heitas* < anglų k. *hate* „neapkęsti“) „juok. dyzelinių automobilių nemėgimas“⁵; *maistnešys*, *-ė* (: *maistas* + *nešti*) „juok. kas nešiojasi Sveikatos apsaugos ministerijos nerekomenduojamą maistą į mokyklą“ (plg. *užkandnešys*, *-ė*)⁶. Į Sveikatos apsaugos ministerijos pateiktas rekomendacijas akimirksniu sureagavę verslininkai mokiniams ir jų tėvams pasiūlė išeitį – tai kalboje kartu su nauja realija radęsis galimas kontaminantas (maišinys) (plačiau žr. Kabašinskaitė: 1998: 5, 63–64, 67; Urbutis 2009: 354–355; Miliūnaitė 2014: 246–264; Murmulaitytė 2018: 60–70) *sveikatronas* (: *sveikas*, *-a* + *-tronas*) „skatinanti valgyti daržoves užkandžių dėžutė vaikams“⁷.

ND gausu ir daugiau nepasitenkinimą dabartine valdžia rodančių naujadarų, susijusių su Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga bei jai prijaučiančiais asmenimis: *gandragalviai* (: *gandras* + *galva*) „menk. Ramūno Karbauskio vadovaujama politinė jėga – Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga, kurios simbolis – skrendantis gandra“⁸, *gandragalviškas*, *-a* (: *gandragalvis*, *-ė*) „menk. būdingas gandragalviams“, *gandramintis*, *-ė* (: *gandras* + *mintis*) „menk. Valstiečių ir žaliųjų partijos žmogus ar jai prijaučiantis“⁹ ir *gandriniai* (: *gandras*) „iron. Ramūno Karbauskio vadovaujama politinė jėga – Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga, kurios simbolis – skrendantis gandra“. Duomenyne fiksuota naujadarų, pasidarytų iš Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos

⁵ Plg. ND teikiamą pavyzdį: *Šis reiškinys, kai dalis automobilių bendruomenės išsako vien tik neigiamą nuomonę apie dyzelinius automobilius, jau įgavo bendrinį pavadinimą – dyzelheitas* (angl. *diesel hate* – nekęsti dyzelio), – juokiasi Lietuvos autoverslininkų asociacijos generalinis direktorius Vitoldas Milius (15min.lt 2018 07 31).

Beje, naujadaro *dyzelheitas* nederėtų painioti su fonetiškai panašiu *dyzelgeitu* (plg. anglų k. *dieselgate*, rusų k. *дизельгейт*). *Dyzelgeitu* apibūdinamas „dyzelinų automobilių nemėgimas“, o skoliniu *dyzelgeitas* (: *dyzelis* + *-geitas* (anglų k. *-gate* < *Watergate*) dūrinių dėmuo, reiškiantis dažniausiai didelio masto politinį ar su nuslėptais valdžios veiksmais susijusį skandalą) – „Volkswagen“ dyzelinių automobilių taršos duomenų klastojimo skandalas“.

⁶ Plg. ND teikiamus vartosenos pavyzdžius: *Buvo knygnešiai, dabar bus maistnešiai* [Moksleivio, kuris buvo supažindintas su nerekomenduojamo mokykloje maisto sąrašu, komentaras. – *Red. past.*] (facebook.com 2018 09 04).

2018 prasidėjo užkandnešių laikai. Pagal viską, tai tęsis 40 metų [Reakcija į feisbuko diskusiją apie Sveikatos apsaugos ministerijos nurodymus, kokio maisto mokiniams negalima nešiti į mokyklą. – *Red. past.*] (facebook.com 2018 08 31).

⁷ Plg. ND pateiktą pavyzdį: „Dėl šios priežasties trečius metus iš eilės vykdomė socialinės atsakomybės projektą „Sodinčius“, kurio tikslas – padėti vaikams pažinti daržoves ir vaisius bei tokiu būdu paskatinti mažuosius jų valgyti daugiau. Šiais metais nusprendėme ateiti į pagalbą tėveliams ir dėmesį skirti tam, kad jų vaikai originaliau ir žaismingiau sužinotų apie sveiką mitybą. Sukūrėme specialias užkandžių dėžutes – „Sveikatronus“, kuriuose pavaizduotos daržovės – herojės, tokios kaip pomidoras, brokolis, obuolys, morka ir avietė, simbolizuojantys daržovių ir vaisių super galias. Norėdami, kad vaikai į šias dėžutes įsidėtų sveikus užkandžius, daržovėms, vaisiams ir uogoms davėme specialius pavadinimus, pvz. „morkatronas“, – pasakoja B. Čaikauskaitė (zmones.lt 2018 09 17).

⁸ Naujadaras pasidarytas pagal analogiją su žodžiu *bukagalvis*, *-ė*.

⁹ Naujadaras pasidarytas pagal analogiją su žodžiu *bendramintis*, *-ė*.

lyderio Ramūno Karbauskio pavardės: *karbauskiada* (: *Karbauskis*) „istorijos, susijusios su Seimo nario Ramūno Karbauskio veikla“, *karbauskininkai* (: *Karbauskis*) „Ramūno Karbauskio vadovaujama politinė jėga – Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga“ ir *karbauskizmas* (: *Karbauskis*) „*niek.* politikos Ramūno Karbauskio ir jo vadovaujamos partijos ideologija“. Glaudų politikų Sauliaus Skvernelio ir Ramūno Karbauskio bendradarbiavimą įvardija galimas kontaminantas *karboskvernelis* (: *Karbauskis* + *Skvernelis*) „*niek.* politikų Sauliaus Skvernelio ir Ramūno Karbauskio duetas“. Duomenyne rasta kiek mažiau naujadarų, pasidarytų, remiantis ministro pirmininko Sauliaus Skvernelio pavarde, pvz., *skvernelininkas*, *-ė* (: *Skvernelis*) „premjero Sauliaus Skvernelio šalininkas“ ir *skvernelkė* (: *Skvernelis*) „*menk.* premjero Sauliaus Skvernelio vadovaujamos Vyriausybės siūlomas sąlyginis piniginis vienetas, skirtas socialiai remtiniems žmonėms apsipirkti smulkiose parduotuvėse“ (pasidaryta pagal analogiją su žargonybe *vagnorkė*¹⁰).

Naujažodystės – okazinių naujažodžių kūrimo procese, rodant emocinį santykį su Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos vadovu, kuriama ir tokių darinių, kurių darybos pamatu pasirenkamas gyvenvietės Lietuvoje pavadinimas – Naisiai, siejami su Ramūnu Karbauskiu: *naisiada* (: *Naisiai*) „su TV serialu „Naisių vasara“ ir Valstiečių ir žaliųjų sąjungos politine reklama tame seriale susijusios peripetijos“, *naisybė* (: *Naisiai*) „*iron.* ypatybės, reiškiančios neigiamas opozicinių jėgų nuostatas dėl visko, kas susiję su Naisiais kaip Valstiečių ir žaliųjų sąjungos simboliu, pavadinimas“ (plg. *naisu*, *naisumas*, *naisus*, *-i*), *naisietija* (: *naisietis*, *-ė*) „Valstiečių ir žaliųjų sąjungos, kurios vienas iš simbolių – Naisiai, rinkėjai“, *naisietis*, *-ė* (: *Naisiai*) „1. Naisių gyventojas; 2. Valstiečių ir žaliųjų sąjungos, kurios vienas iš simbolių – Naisiai, narys ar sekėjas“, *naisizacija* (: *Naisiai*) „*iron.* Ramūno Karbauskio idėjų, įgyvendintų Naisių gyvenvietėje, plėtra“ ir *naisuva* (: *Naisiai*) „Valstiečių ir žaliųjų sąjungos, kurios vienas iš simbolių – Naisiai, atstovai Seime“. Akivaizdu, kad patys aktualiausi dalykai ilgainiui aplimpa dariniais (džn. neigiamos konotacijos) (plg. Miliūnaitė 2000: 8).

Stilistiškai žymėtų naujadarų kūrėjai atkreipia dėmesį ir į sveikatos apsaugos ministro Aurelijaus Verygos veiklą, ypač neigiamai vertinama jo inicijuota alkoholio kontrolės griežtinimo kampanija, todėl darybos pamatu pasirenkama ministro pavardė ir kuriami ne tik neigiamos

¹⁰ *Vagnorkėmis* (: *Vagnorius*) vadinti po nepriklausomybės atkūrimo įvesti pirmieji lietuviški pinigai (laikinieji talonai, iliustruoti įvairiais žvėreliais).

konotacijos, bet ir juokaujамieji dariniai, pašiepiantys ar pajuokiantys ne tik patį ministrą, bet ir alkoholio kontrolės griežtinimo kampanijos šalininkus: kontaminantas *veryganas*, -ė (: *Veryga* + *veganas*) „juok. naujadaras blaivininkui, aktyviai palaikančiam alkoholio ribojimus, pavadinti“, *verygininkas*, -ė (: *Veryga*) „iron. alkoholio kontrolės griežtinimo šalininkas“, *verygizacija* (: *Veryga*) „iron. LR sveikatos ministro Aurelijaus Verygos inicijuotas alkoholio kontrolės griežtinimas“, *verygmetis* (: *Veryga* + *metas*) „iron. LR sveikatos ministro Aurelijaus Verygos inicijuoto alkoholio kontrolės griežtinimo įstatymo įsigaliojimo laikotarpis“ ir kontaminantas *žveryga* (: *žvėris* + *Veryga*) „iron. naujadaras, sukurtas ironizuojant Sveikatos ministro Aurelijaus Verygos inicijuotą alkoholio kontrolės griežtinimo kampaniją“. Draudimo pasekmė – kalboje radęsis okazionalizmas *puslapiakarpys*, -ė (: *puslapis* + *karpyti*) „juok. įstatymo vykdytojas – užsienio žurnalų puslapių su draudžiama alkoholio reklama karpytojas“. Tokių politikos naujadarų „plėtros polinkius, svarbą kalbos vartotojams rodo ne tik <...> vartosenos dažnis, bet ir darybos šakojimasis“ (Girčienė 2013: 85) – tai, kad kuriami ne pavieniai, o gausų darybos lizdą sudarantys nauji dariniai, įrodo, kad lietuvių tauta, kūrybingai naudodamasi žodžių darybos išgalėmis, įvairiai ir gausiai reiškia emocinį santykį su opiomis gyvenamojo meto aktualijomis (plačiau žr. Pikčilingis 1971: 225; Gudavičius 2007: 83). Laikini, situaciniai dalykai (pvz., pavieniai politikų skandalai ir pan.) žymimi tik vienu kitu naujadaru: *markauskiada* (: *Markauskas*) „iron. skandalas dėl žemės ūkio ministro Broniaus Markausko žemės ūkio verslo“, *nusišalčiūtinti* (: **šalčiūtintis* : **šalčiūtinti* : *Šalčiūtė*) „iron. nusifotografuoti asmenukei socialinių tinklų ir pramogų pasaulio veikėjos Monikos Šalčiūtės stiliumi“, *pakildišinti* (: **kildišinti* : *Kildišienė*) „juok. sukompromituoti dėl politiko Ramūno Karbauskio proteguotos buvusios Seimo narės Gretos Kildišienės“, *pūkintis* (: **pūkinti* : *Pūkas*) „juok. naujadaras, skirtas apibūdinti parlamentaro Kęstučio Pūko veiklai, dėl kurios jam pareikšti įtarimai dėl seksualinio priekabiavimo“ ir kt.

Dar keli ryškūs 2018 m. gyvenamojo meto aktualijų ženklai, fiksuoti ND „kaip graži kalbos kūrybos apraiška ir kalbos bei jos kūrėjų išgalių paliudijimas“ (Miliūnaitė 2012b: 8): *Sausuva* (: *sausas*, -a) „sausros apimta Lietuva“¹¹ (plg. 2017 m. kontaminantą *Vilnecija* (: *Vilnius*

¹¹ Plg. ND pateiktą pavyzdį: *Lietuvių kančios: pernai – tikra Lietuva, šiemet – jau Sausuva* [antraštė] *Vietoj laukto lietaus – tik keli lašai. Tuo vakar buvo itin nusivylę daugelis šalies ūkininkų, kurie jau pristigo net šieno galvijams. Ne ką geresnė padėtis ir miškuose, todėl dzūkai kol kas lieka be uždarbio.*

+ *Venecija*) „juok. Vilnius, kuris dėl vasaros liūtis patvinus gatvėms, tapo panašus į Veneciją“), kontaminantas *Šiuokšliniškės* (: *šiuokšlinas*, *-a* + *Viršuliškės*) „menk. apšiuokšlintas gyvenamasis rajonas (turimos galvoje Vilniaus Viršuliškės)“¹², tais metais suaktualėjęs naujadaras *vaikmušys*, *-ė* (: *vaikas* + *mušti*) „menk. kas muša savo vaikus“. Pasaulyje prasidėjęs #metoo judėjimas lietuvių kalbos naujosios leksikos sluoksnį papildė naujažodžiais *mytiūtis*, *-ė* (: *mytiu*¹³ < anglų k. *metoo*) „seksualinio priekabiavimo auka, paviešinusi šį faktą viešojoje erdvėje su grotažyme #metoo, taip išreiškdamą solidarumą su kitomis nukentėjėlėmis“, *mytukė* (: *mytiu*) ir *mytušnikė* (plg. rusų k. *митушница*, *митушник*).

2017 m. nesutarimai dėl Vilniaus Lukiškių aikštės paminklo¹⁴ paskatino visuomenę sukurti darinius *vytininkas*, *-ė* (: *vytis*) „Vilniaus Lukiškių aikštės paminklo – vyčio statulos – šalininkas“ ir *bunkerininkas*, *-ė* (: *bunkeris*) „Vilniaus Lukiškių aikštės paminklo, primenančio partizanų bunkerį, šalininkas“¹⁵.

2016 m. ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje pasaulio šalių paplito politikos skolinys – *trampokalipsė* (anglų k. *trumpocalypse* < *Trump* (naujojo JAV prezidento Donaldo Trumpo pavardė) + *apocalypse*) „apokalipsei – pasaulio pabaigos artėjimui – prilygintas Donaldo Trumpo išrinkimas JAV prezidentu“. Tais pačiais metais į ND (kaip didelį nepasitenkinimą lietuvių visuomenėje sukėlęs reiškinys) pateko *kalafiorgeitas* (: *kalafioras* „žiedinis kopūstas“ + *-geitas*

Lietaus šalimi vadinamoje Lietuvoje pernai buvo paskelbta ekstremali padėtis dėl užklupusių liūčių, o šiemet – oiskas atvirksčiai (Irytas.lt 2018 06 12).

¹² Plg. ND fiksuotą pavyzdį: *Dėl šiuokšlių krūvų Vilniaus Viršuliškės gyventojai jau vadina Šiuokšliniškėmis* [antraštė]

„Atvažiuoja mašinomis ir išmeta, iš visų namų neša ir meta. Žmonių sąmoningumo nepakeisi, bet kai konteinerių nebuvo prie kelio, tokios nesąmonės nebūdavo. Dabar ne Viršuliškės, o **Šiuokšliniškės**, galima taip pavadinti. Jau net 7–8 metų vaikai piktinasi, kodėl niekas neveža šiuokšlių“, – kalbėjo moteris (15min.lt 2018 11 05).

¹³ *Žvengiu. ji kovoja su seksualiniu priekabiavimu :-)* Jūs pasižiūrėkite į tos **mytiu** įkurėjos snukį. Arba ir į šią. Tai, normalūs vyrai laikosi atstumo. Nu negražios. Seksualiai nepatrauklios. Perversijos. Apsidžiaugtų jei prie jų papriekabiautų :-D [Kalba netaisyta – Red. past.] (tv3.lt [el. komunikacija] 2018 05 13).

¹⁴ Beje, remiantis istoriko Gedimino Kulikausko veikalė *Lietuvio kodas. Įpročiai ir būdas senovės lietuvių prieš 100 metų* pateiktais duomenimis, galima daryti prielaidą, kad lietuvių visuomenei susiskaldyti, nesutarus dėl kokio paminklo ar statinio, – įprasta, nes dar tarpukariu (apie 1931 m.) Kaune visuomenė skilo į dvi grupes „dėl okupacinės carinės valdžios palikimo pačioje miesto širdyje – Petro ir Povilo soboro. Vieniems atrodė, kad pakanka statinį pervadinti į Šv. arkangelo Mykolo bažnyčią ir perduoti Kauno karinės įgulos žinion. Kiti norėjo sulyginti statinį su žeme“ (Kulikauskas 2018: 399; plačiau žr. 2018: 400–414; plg. nesenus vaidus, kilusius dėl Žaliojo tilto skulptūrų).

¹⁵ Plg. ND pavyzdį: *Valstybės šimtmetį paminėsime „vytininkų“ ir „bunkerininkų“ riaušėmis?* [antraštė]
Jei kiekvieną ginčą dėl skonio paversime pasaulėžiūriniais karais, visai gali būti, kad Lietuvos valstybės šimtmečio jubiliejų paminėsime „vytininkų“ ir „bunkerininkų“ riaušėmis Lukiškių aikštėje, tyliu Gedimino kalno striptizu ir tokiu visuomenės susipriešinimu, kokio nebuvo nuo 1926-ųjų perversmo laikų (delfi.lt 2017 12 02; Romas Sadauskas-Kvietkevičius).

(anglų k. *-gate* < *Watergate*) „juok. skandalas, kurį Lietuvoje žmonės sukėlė dėl itin išaugusių kainų; jo pradžia buvo vieno piliečio pasipiktinimas žiedinių kopūstų kaina (už galvą – 3,49 Eur)“ ir *kalafobija* (: *kalafioras* „žiedinis kopūstas“ + *fobija* (graikų k. *phobos*) „baimė“) „juok. baimė pirkti žiedinius kopūstus (kalafiorus) dėl pakilusių jų kainų“.

2015 m. nepalankiai įvertintas vyrų nenoras eiti į kariuomenę, todėl radosi ironiškas visuomenės, karybos vartosenos srities kontaminantas *verktinis*, *-ė* (: *verkti* + *šauktinis*) „iron. kas verkšlena dėl šauktinių kariuomenės ir nori nuo jos išsisukti arba kas tai parodijuoja; kas nepagrįstai dėl ko nors virkauja“.

2014 m. Lietuvos visuomenės dėmesio akiratyje atsidūrė karo, tiksliau, agresyviuos politikos, reiškiny, į lietuvių kalbą patekęs kaip skolinys *okupendumas* (rusų k. *окупендум* < *окупуоти* + *референдум*) „okupacijos (nekonvencinio karo) sąlygomis 2014 03 16 vykęs Krymo referendumas dėl atsiskyrimo nuo Ukrainos“.

2013 m. duomenyne pateiktas vos vienas gyvenamojo meto aktualijų ženklas – pavienis naujadaras *varškianešys*, *-ė* (: *varškė* + *nešti*) „juok. kontrabandininkas, per 2013 m. spalį Rusijos pradėtą Lietuvos pieno gaminių blokadą plukdantis varškę per Nemuną į Kaliningrado (Karaliaučiaus) sritį“ (pasidaryta pagal analogiją su *knygnešiu*).

Remiantis 2012 m. ND duomenimis, matyti, kad tais metais buvo kilę tariamos pedofilijos ir banko „Snoras“ skandalai. Buvus pedofilijos skandalą rodo į duomenyną įrašyti tokie naujadarai, kaip kontaminantas *kedofilas*, *-ė* (: *Kedys* + *pedofilas*) „menk. Drąsiaus Kedžio, kovojusio prieš pedofiliją ir žuvusio neaiškiomis aplinkybėmis, šalininkas“, *kedofilija* (: *Kedys* + *pedofilija*) „Drąsiaus Kedžio šalininkų (kedofilų) sambūrio palaikymas“¹⁶, *kedofilinis*, *-ė* (: *kedofilas*, *-ė*) „susijęs su kedofilija ir kedofilais“ ir *kedofilizacija* (: **kedofilizuoti*) „kedofilijos plitimas“. Tais metais, panaikinus banką „Snoras“, lietuvių kalboje radosi įvairių neigiamos konotacijos darinių, pvz., *apsisnorinti* (: **apsnorinti* : **snorinti* : *Snoras*) „iron. apsikvailinti, svarstant „Snoro“ banko nacionalizavimo klausimus“, *nusnorinti* (: **snorinti* : *Snoras*) „iron. likviduoti „Snoro“ banką“, *snoriada* (: *Snoras*) „iron. 2011 m. suvalstybinto banko „Snoras“ istorija ir visa, kas su ja susiję“ ir net mažiabūvis darinys *snoriukas* (: *Snoras*) „buvusio (2011 m. pabaigoje suvalstybinto) banko „Snoras“ savitarnos kioskelis gatvėje“. Tai, kad naujadarą

¹⁶ Tiesa, čia galima išvelgti ir priesaginę darybą. Naujadarą *kedofilija* (: *kedofilas*, *-ė*) būtų galima laikyti priesagos *-ija* vediniu.

snoriukas bei kitus bazėje fiksuotus darinius iš tiesų galima laikyti gyvenamojo meto aktualijų ženklais, pagrindžia prie mažiųjų darinių duomenyno kūrėjų nurodyta pastaba – *snoriukas* yra „po kiek laiko, matyt, nueisiantis į praeitį šnekamosios kalbos žodis“¹⁷. Tokie okaziniai dariniai, „keleto sezonų“ dalykai „nusitveriami kaip aktualijos, bet ilgainiui pasitraukia iš aktyviosios vartosenos“ (Miliūnaitė 2006: 159).

Nekyla abejonių, kad ilgainiui aktualūs gyvenamojo meto įvykiai pasimiršta, o juos pavadinę naujadarai be papildomo paaiškinimo – sunkiai suvokiami. Šį teiginį pagrindžia 2011 m. internetinėje žiniasklaidoje sukurtas darinys *varškėfobija* (: *varškė* + *fobija*) „juok. taip pavadintas visuomenės judėjimas, atsiradęs kaip ironiškas protestas prieš žiniasklaidą, kuri išpūtė iki sensacijos faktą, kad apsauginis neįsileido Zitos Čepaitės, nešinos grūdėtosios varškės indelių, į „Anties“ koncertą Mokytojų namų kiemelyje“. Žinoma, suvokti darybos reikšmę („varškės baimė“) nėra sunku, nes naujadarai kuriami iš esamos kalbinės medžiagos, todėl naujas darinys kalboje turi atramą, yra motyvuotas – pavadindami naują daiktą, dalyką ar reiškinį kartu pasakome, kodėl jį taip pavadiname, pabrėždami vieną ar kitą pavadinamojo objekto savybę ar aspektą (Gudavičius 2000: 101; plačiau žr. Urbutis 2009: 69–72).

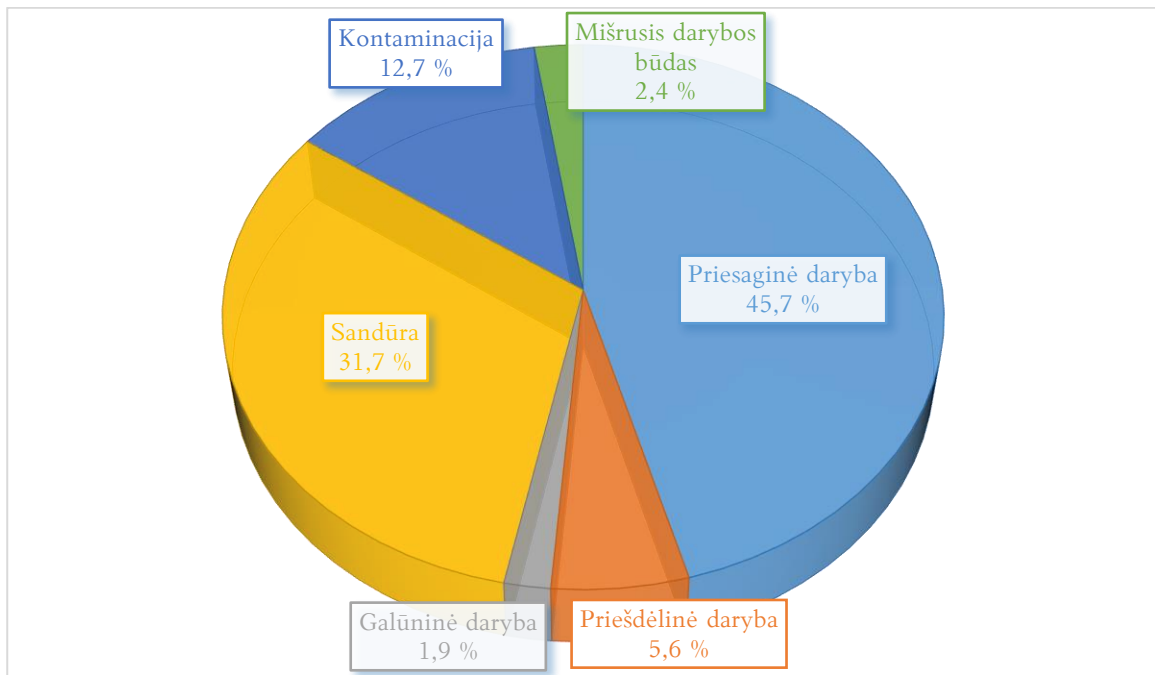
Duomenyne pateiktą medžiagą pravartu patyrinėti ir etnolingvistikos, ir žodžių darybos aspektais. ND sukaupta medžiaga rodo, kad kalbos vartotojai reaguoja į šių dienų aktualijas ir geba prikurti pačių įvairiausių stilistiškai žymėtų naujų žodžių. Akivaizdu, kad leksika yra visuomenės atspindys, o „kiekvienas kalbos raidos periodas atspindi atitinkamą periodą tautos gyvenime“ (Gudavičius 1992: 5; dar žr. Wohlgemuth 2009: 258).

DARYBINĖ DUOMENYNO EMOCINĖS-EKSPRESINĖS LEKSIKOS ANALIZĖ

Darybinė ND emocinės-ekspresinės leksikos analizė parodė, kad pagrindiniai stilistiškai žymėtų naujų žodžių darybos būdai yra priesaginė daryba (45,7 proc.), sandūra (31,7 proc.) ir nemorfeminis žodžių darymosi būdas – kontaminacija (sąmaiša) (12,7 proc.) (dar apie kontaminaciją žr. Murmulaitytė 2018: 61). Pastaruoju žodžių darybos būdu naujadarai sudaromi, suliejant nemorfemines esančių žodžių dalis, tačiau lietuvių kalbotyroje tokia „sąmaiša nelaikoma

¹⁷ Kai kurie gyvenamojo meto aktualijas žymintys naujadarai, fiksuoti ND, nuo 2017 m. yra įtraukiami į Metų žodžio ir Metų posakio rinkimų sąrašus.

tradiciskai suprantamos žodžių darybos proceso dalimi“ (Miliūnaitė 2014: 249; dar žr. Murmulaitytė 2018: 61) – „[ž]odžių darybai terūpi dariniai, o ne fonetiniai ar kitokie perdirbiniai, vienų teksto žodžių keitimas kitais, kontaminacijos padariniai ir panašūs dalykai“ (Urbutis 2009: 324). Menko produktyvumo yra priešdėlinė daryba (5,6 proc.), mišrusis darybos būdas (2,4 proc.) ir galūninė daryba (1,9 proc.) (žr. 2 pav.).

2 PAV. Emocinės-ekspresinės leksikos pasiskirstymas duomenyne pagal darybos būdus

Produktyviausio darybos būdo – priesaginės darybos – dariausia priemonė yra vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga *-(i)ukas, -ė*, kuri sudaro 6,8 proc. visų priesaginių darinių¹⁸, pvz., *karštukė* (: *karštas, -a*) „malon. karšta seksuali mergina“, *mylimukas, -ė* (: *mylimas, -a*) „malon., mžb. asmuo ar daiktas, prie kurio labai prisirišama, kuris labai mėgstamas ar mylimas (ypač kalbant apie vaikus)“, *neįgaliukas* (: *neįgalus, -i*) „malon. neįgalus

¹⁸ Viena daresnių kitos kalbos dalies priesagų – išskiriamųjų (rūšinių) būdvardžių darybos kategorijos *-inis, -ė* (4,5 proc.), pvz., *koloradinis, -ė* (: *koloradas*) „menk. susijęs su Georgijaus juostelėmis, jų nešiotojais“, *čikenfektorinis, -ė* (: *čikenfektorius*) „iron. susijęs su *čikenfektoriumi*, t. y. įmone išėivijoje, kur apdorojama viščiukų produkcija; perkeltine reikšme ironizuojant – prasčiokiškas“ ir kt.

žmogus“ ir kt. Naujadaro *beglobiukas*, *-ė* (: *beglobis*, *-ė*) „*malon.* beglobis gyvūnas“ darybą galima interpretuoti dvejopai, priklausomai nuo to, kas būtų laikoma darybos pamatu – daiktavardis *beglobis*, *-ė* (priskirtina deminutyvų (mažybinių daiktavardžių) kategorijai) ar būdvardis (priskirtina vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų kategorijai). Perpus mažiau rasta priesagos *-(i)ukas*, *-ė* vedinių, priklausančių veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimams (3,6 proc.), pvz., *nemiegiukas*, *-ė* (: *nemiegoti*) „*malon.* mažylis, kuriam sunku užmigti (ypač pietų miego)“, *nugirstukas* (: *nugirsti*) „*juok.* nuogirda“ ir kt. Deminutyvų, arba mažybinių priesagos *-(i)ukas*, *-ė* vedinių, duomenyne fiksuota vos vienas kitas (2,7 proc.): *pabaisiukas* (: *pabaisa*) „*mžb.* nedidelis pabaisa“ (plačiau apie deminutyvų vartoseną vaikų ir vaikiškojoje kalboje žr. Savickienė 2006: 260; Kamandulytė 2006: 269; apie produktyviausias priesagas vaikų kalboje žr. Dabašinskienė 2010: 44), netipinės darybos *nėštukė* (: *nėščia*) „*l. malon.* besilaukianti moteris, nėščioji“, kurios darybos pamatas – būdvardis, ir kt. Veikiausiai prie specialiosios reikšmės deminutyvų reikėtų skirti naujadarą *snoriukas* (: *Snoras*) „*mžb.* buvusio (2011 m. pabaigoje suvalstybinto) banko „Snoras“ savitarnos kioskelis gatvėje“.

Naujadarų linkstama darytis ir su ypatybių pavadinimų (vardažodžių abstraktų) darybos kategorijos priesaga *-izmas* (6,8 proc.), pvz., *priekvailizmas* (: *priekvailis*, *-ė*) „*iron.* priekvailių propaguojama ideologija“, *runkelizmas* (: *runkelis*) „*menk.* tamsumu ir pesimizmu pasižyminčių žmonių, vadinamų runkeliais, būvis“; plg. netipišką okazinį darinį *nusispjovizmas* (: *nusispjovė*) „*iron.* tyčinis ir sistemiškas ko nors nepaisymas“, kurio darybos pamatas – priešdėlinis sangražinis veiksmožodis. Atskirai reikėtų aptarti dariąją, sąlygiškai prie mėsos pavadinimų priskirtą priesagą *-iena* (6,4 proc.). Prie šio darybos tipo šliejasi nemažai naujadarų, kuriais pavadinama ne kokio gyvulio ar paukščio mėsa, o kokio nors daikto, dalyko, reiškinių gausa, visuma (žaliava) – darybos pamatu imamas dalies pavadinimas, pvz., *dokumentiena* (: *dokumentas*) „*menk.* abejotinos vertės dokumentų ruošiniai (žaliava)“, *internetiena* (: *internetas*) „*menk.* internete esanti informacija (informacijos žaliava)“, *laikraštiena* (: *laikraštis*) „*menk.* menkavertė, dažnai bulvarinė spausdintinė žiniasklaida“, *skaitaliena* (: *skaitalas*) „*menk.* skaitalas, menkavertė literatūra“, *televizijiena* (: *televizija*) „*menk.* menkavertė televizijos produkcija“, netipiškos darybos *verteliena* (: *vertalas*?) „*menk.* menkavertis vertimas, tikro vertimo teksto žaliava“, *žodiena* (: *žodis*) „*iron.*

tuščių žodžių gausa“ (plg. *žodeliena*)¹⁹ (dar žr. Mikelionienė 2002: 75–76). *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* (toliau – DLKT) fiksuoti dar du šiam pogrupiui priskirtini naujadarai, t. y. *bulvariena* (: *bulvarinis*, -ė)²⁰ ir *žurnalistiena* (: *žurnalistas*)²¹. Nors priesagos -*iena* vediniai gali būti priskiriami ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų kategorijai (plg. *naujiena*, *seniena*, *žaliena*; *mėnesiena*; plačiau žr. DLKG 2006: 121), vis dėlto manytina, kad šių menkinamųjų, ironiškųjų darinių pavadinimai šliejasi būtent prie mėsos pavadinimų – jais įprastai pavadinama kieno nors neapdirbta, nesutvarkyta medžiaga. Remiantis DLKT rastu *žurnalistienos* ir ND fiksuotais *laikraštienos* pavyzdžiais²², matyti, kad iš minėtųjų priesagos -*iena* vedinių vartosenoje anksčiausiai atsirado naujadaras *laikraštiena*, veikiausiai pagal jį ir buvo analogiškai prikurti panašių darinių. Atsižvelgus į ND sukaupus pavyzdžius, galima daryti prielaidą, kad galbūt formuojasi naujas priesagos -*iena* darybos tipas. Žinoma, daryti apibendrintų išvadų, remiantis tik duomenyno medžiaga, – negalima, todėl šią prielaidą būtina tikrinti, sukaupus ir nuodugnai išnagrinėjus gausesnę nei ND medžiagą.

Bent kiek daresnė emocinės-ekspresinės leksikos priesaga yra ypatybių pavadinimų (vardažodžių abstraktų) darybos kategorijos -*ystė* (4,5 proc.), pvz., *pelnagaudystė* (: *pelnagaudys*, -ė) „*menk. pelno vaikymasis*“, *šūdmalystė* (: *šūdmala*) „*niek. niekų darymas, paistymas*“, *žemgrobystė* (: *žemgrobys*, -ė) „*menk. nelegalus nuosavybės teisės į žemę įgijimas*“ ir kt.

Anot ND sudarytojos Ritos Miliūnaitės, „į duomenyną sudėtas naujosios leksikos pluoštas rodo, kad lietuvių kalba telkia savyje daugiau gyvybinių galių, nei esame linkę manyti“ (žr. http://naujazodziai.lki.lt/?Apie_duomenyna). Priesaginės darybos naujadarų pavyzdžiai rodo, kad visuomenė „jaučia kalbos išgales ir moka jas valdyti“ (Miliūnaitė 2012b: 7) – kuriant stilistiškai žymėtus darinius, naudojamos pačios įvairiausios priesagos, pvz., *pilstukininkas*, -ė

¹⁹ Plg. „Prie šio darybos tipo dar šliejasi keletas mokslo terminais einančių naujadarų, kuriais pavadinama kokio nors kūno medžiaga („mėsa“), pvz.: *grybiena*, *mediena*, *uoliena*“ (DLKG 2006: 141).

Naujadarai *verteliena*, *žodeliena* gali būti analogiškai pasidaryti pagal panašios darybos žodžius, pvz.: *dvėseliena*, *lqsteliena* ir kt.

²⁰ „<...> ir save solidžia laikančios spaudos. Grynoji „**bulvariena**“ gal taip net neįžeistų žmogaus, <...>“ („Kauno diena“ 2001).

²¹ „<...> nes dar daug žmonių maitinasi „*laikraštiena*“, „*žurnalistiena*“, knygų rinkoje viešpatavo komerciniai leidiniai“ („Santara“ 1997).

²² „Po to per kelerius metus mūsų visuomenė buvo maitinama **laikraštiena** su nuodais“ („Lietuvos aidas“ 1990 08 16; Jonas Juškaitis); *Pradžioje, gerbiamas Profesoriau, gal susitarkime, kad kalbėsime ne apie leidinius ar eterio laidas profesionalams, mokslo, meno ar kultūros elitui, o apie tą laikraštieną, žurnalieną bei šouvieną, kurios kasdien pateikiamos masinio skaitytojo stalui* („Žurnalistų žinios“ 1999 03 31; Domas Šniukas).

(: *pilstukas*) „*menk.* kas pardavinėja ar geria *pilstuką*“ (2,7 proc.), *žvaigždūnas* (: *žvaigždė*) „*iron.* vyrai – įžymybės, garsenybės (paprastai iš pramogų pasaulio)“ (2,3 proc.), *mėšlainis* (: *mėšlas*) „*menk.* greitasis nesveikas mėsainių tipo maistas“ (1,8 proc.), *stambutė* (: *stambus, -i*) „*malon.* apkūni, stambaus sudėjimo mergina ar moteris“ (plg. *pilnutė*) (1,8 proc.), *kalbišius* (: *kalba*) „*menk.* nekoks, pro šalį šaudantis kalbininkas“ (plg. *kalbišiūtė*) (1,4 proc.), *engykla* (: *engė*) „*menk.* darbuotojus engianti įmonė“ (1,4 proc.), *apsisnukiuotojas* (: *apsisnukiuoti*) „*iron.* muštynių, per kurias duodama į veidą, dalyvis“ (1,4 proc.), *trolija* (: *trolis, -ė*) „*iron.* trolių bendruomenė“ (0,9 proc.), *sveikatinė* (: *sveikata*) „*juok.* vieta, kur prekiaujama sveikatos gerinimo ir grožio priežiūroms priemonėmis“ (0,9 proc.), *runkelynas* (: *runkelis*) „*menk.* vieta, kur susibūrę daug runkeliais pašaipiai vadinamų žmonių“ (0,9 proc.), *baisuoklis, -ė* (: *baisus, -i*) „*iron., juok.* kas baisus, baisiai atrodo, elgiasi ar pan.“ (0,9 proc.), *girtuomenė* (: *girtas, -a*) „*iron.* prasigėrusi visuomenės dalis“ (0,9 proc.), *konservatorienė* (: *konservatorius, -ė*) „*juok.* įtakingo politiko konservatoriaus žmona“ (0,5 proc.), *davatkinas* (: *davatka*) „*menk.* vyras davatka“ (0,5 proc.), *švaistytuvės* (: *švaistyti*) „*iron.* tradicija švaistyti (valdiškus) pinigus“ (0,5 proc.), *spuoguočius* (: *spuogas*) „*menk.* kas spuoguotas“ (0,5 proc.), *darnuva* (: *darnus, -i*) „*iron.* visko, kas darnu, visuma“ (0,5 proc.) ir daugelis kt.

Remiantis ND duomenimis, matyti, kad antras pagal produktyvumą žodžių darybos būdas – sandūra (31,7 proc.). Dūrinių darumą pagrindžia ne tik duomenyno medžiaga. Apie tokį „sudurtinių žodžių (lyginant juos su priesagų ir galūnių vediniais) santykinį pagausėjimą“ (Gaivenis 1980: 31) rašyta dar anksčiau. ND vyrauja stilistiškai žymėti dūriniai, sudaryti iš dviejų daiktavardžių (43,4 proc.), pvz., *blusturgis* (: *blusa + turgus*) „*menk.* turgus, kuriame prekiaujama naudotais daiktais arba rankdarbiais“, *kiauliagyvis* (: *kiaulė + gyvis*) „*menk.* nenatūraliu (paspartinu) būdu užauginta kiaulė“, *špygsubinė* (: *špyga + subinė*) „*vulg.* moteris, kurios labai menkas užpakaliukas“, *zombadėžė* (: *zombis + dėžė*) „*iron.* žmonės bukinantis televizorius (televizija)²³ ir kt. Itin darūs yra dviejų daiktavardžių dūriniai (džn. neigiamos konotacijos), kurių antrasis sandas – *-žmogis*, pvz., *europažmogis* (: *Europa + žmogus*) „*iron.* federacijos santykiais grįstos Europos Sąjungos gyventojas be valstybės ir tautos“, *galvažmogis* (: *galva + žmogus*) „*iron.* žmogus informacijos perkimšta galva“, *kėdžmogis* (: *kėdė + žmogus*) „*juok.* kas

²³ ND pastabose nurodyta, kad „žodis dažniausiai vartojamas kalbant apie rusiškąją propagandinę televiziją“.

dirba sėdimą darbą“, *miniažmogis* (: *minia* + *žmogus*) „*menk.* žmogus iš minios, kuriam būdingas nerūpestingas požiūris į gyvenimą“, *projektažmogis* (: *projektas* + *žmogus*) „*iron.* gyvenantis iš projektų žmogus“, *rinkažmogis* (: *rinka* + *žmogus*) „*iron.* žmogus, gyvenantis pagal laisvosios rinkos dėsnius“, *sovietžmogis* (: *sovietai* + *žmogus*) „*niek.* sovietinei ideologijai tarnavęs žmogus“, *šiukšliažmogis* (: *šiukšlės* + *žmogus*) „1. *menk.* šiukšlinantis žmogus“, *tolerantžmogis* (: *tolerancija* + *žmogus*) „*iron.* liberalizmo ideologijos suformuotas tolerantiškumą virš kitų vertybių iškelęs žmogus“ ir *valdžiažmogis*, *-ė* (: *valdžia* + *žmogus*) „*menk., iron.* valdžioje esantis savanaudis žmogus; biurokratas“ (plg. būdvardžio ir daiktavardžio dūrinis: *naujažmogis* (: *naujas*, *-a* + *žmogus*) „*iron.* naujo tipo žmogus“, *šlykštažmogis* (: *šlykštus*, *-i* + *žmogus*) „*niek.* šlykščiai, bjauriai atrodantis ir (ar) besielgiantis žmogus“). Atskirai reikėtų paminėti ir stilistiškai žymėtų dūrinių darųjų pirmąjį sandą *valdžia-*, pvz., *valdžiadurnis*, *-ė* (: *valdžia* + *durnius*) „*juok.* valdžioje esantis kvailys“, *valdžiagalvis* (: *valdžia* + *galva*) „*menk.* esantis valdžioje; biurokratas“, *valdžiagyvis* (: *valdžia* + *gyvis*) „*niek.* niekinamasis valdžios atstovo pavadinimas“, *valdžiatvarka* (: *valdžia* + *tvarka*) „*iron.* savitvarkos priešingybė, t. y. valdžios institucijų įgalinimas reguliuoti kokią nors visuomenės gyvenimo sritį (pavyzdžiui, žiniasklaidą)“, *valdžiasnukis* (: *valdžia* + *snukis*) „*menk.* menkinamasis valdžios atstovo įvardijimas“, *valdžiavyris* (: *valdžia* + *vyras*) „*iron.* valdžioje esantis žmogus“ (plg. daiktavardžio ir veiksmožodžio dūrinis: *valdžiagrobis* (: *valdžia* + *grobti*) „*iron.* kas užsigrobęs valdžią“ ir *valdžiasiekys*, *-ė* (: *valdžia* + *siekti*) „*juok.* kas siekia valdžios (kandidatuoja į Seimą ar savivaldą)“).

Šiek tiek mažiau duomenyne esama stilistiškai žymėtų dūrinių iš daiktavardžio ir veiksmožodžio (32,2 proc.) – tai „daugiausia asmenų pavadinimai, kurių antruoju sandu yra nurodoma, kokį tie asmenys darbą dirba ar šiaip veiksmą atlieka, o pirmuoju – į ką tas veiksmas yra nukreiptas, kas eina darbo bei veiksmo objektu“ (DLKG 2006: 162), pvz., *spiritonešis*, *-ė* (: *spiritas* + *nešti*) „*juok.* spirito kontrabandininkas“, *tautadrebys*, *-ė* (: *tauta* + *drebėti*) „*menk.* kas dreba dėl tautos likimo“, *variavagis*, *-ė* (: *varis* + *vogti / vagis*) „*menk.* spalvotojo metalo – vario vagis“, *žinialaižys*, *-ė* (: *žinios* + *laižyti*) „*iron.* kas be saiko gauda žinias internete“ ir kt. Fiksuotas vienas dūrinys *seimasėdis*, *-ė* (: *Seimas* + *sėdėti*) „*juok.* kas sėdi Seime (t. y. Seimo narys)“, kurio pirmuoju dėmeniu pasakyta ne veiksmo objektas, o jo vieta (DLKG 2006: 162). Pasitaiko vienas kitas priemonės ar automobilio pavadinimas: *galvaplovė* (: *galva* + *plauti*) „1. *iron.* kirpyklose naudojama galvos plautuvė“, *pupytvėžis* (: *pupyte* + *vežti*) „*juok.* automobilis, tinkamas

merginoms (pupytėms) vežioti“ ir kt. Iš kitų negausių daiktavardžio ir veiksmažodžio dūrinių galima paminėti naujadarus, kurie savo reikšme primena veiksmažodžių abstraktus (DLKG 2006: 162), pvz., *žinialaiža* (: *žinios* + *laižyti*) „iron. besaikis žinių gaudymas internete“ ir kt.

Duomenyne apstu daiktavardžio ir veiksmažodžio dūrinių (neigiamos konotacijos žiniasklaidos pavadinimų), kurių antrasis sandas – *-skleisti (-skleidė)*²⁴: *brukalosklaida* (: *brukalas* + *skleisti*) „menk. brukalą (šlamštą) skleidžianti žiniasklaida“, *galiasklaida* (: *galia* + *skleisti*) „menk. įtakinga žiniasklaida, kuri savo galią pasitelkia tam, kad manipuliuotų žmonėmis, formuotų tam tikrą visuomenės nuomonę“, *klaidasklaida* (: *klaida* + *skleisti*) „iron. klaidinanti, klaidas skleidžianti žiniasklaida“, *klikiasklaida* (: *klikas* „spustelėjimas kompiuterio pelės žymekliu“ + *skleisti*) „menk. populiarumo, vadinamųjų *klikų* (paspaudimų) besivaikanti žiniasklaida, manipuliuojanti klaidinančia, sensacinga interneto straipsnio antrašte ar paveikslėliu“, *melasklaida* (: *melas* + *skleisti*) „iron. melą skleidžianti žiniasklaida“, *mėšlasklaida* (: *mėšlas* + *skleisti*) „niek. nešvarius dalykus skleidžianti žiniasklaida“, *purvasklaida* (: *purvas* + *skleisti*) „menk., juok., niek., iron. purvą skleidžianti, t. y. ką nors juodinanti, šmeižianti, niekinanti žiniasklaida“, *reklamasklaida* (: *reklama* + *skleisti*) „iron. šališka žiniasklaida, pateikianti tik komerciškai naudingą informaciją“, *snargliasklaida* (: *snarglys* + *skleisti*) „menk. menkinamasis žiniasklaidos pavadinimas“ ir *valdžiasklaida* (: *valdžia* + *skleisti*) „iron. valdžiai tarnaujanti žiniasklaida“ (plg. būdvardžio ir daiktavardžio dūrinių *geltonasklaida* (: *geltonas*, *-a* + *skleisti*) „menk. geltonoji (bulvarinė) žiniasklaida“). ND duomenys rodytų, kad dūrinių sandai *valdžia-* (pirmasis dėmuo), *-skleisti (-skleidė)* ir *-žmogis* (antrasis dėmuo) – produktyvūs stilistiškai žymėtų naujadarų dėmenys. Neatmestina tikimybė, kad šie naujadarai galėjo būti pasidaryti pagal analogiją su žodžiu *žiniasklaida*.

Duomenyne fiksuoti pavieniai dūriniai iš 1) būdvardžio ir daiktavardžio, pvz., *klišakalbė* (: *klišas*, *-a* + *kalba*) „juok. kalba, maišyta iš kelių kalbų“, *linksmakojis* (: *linksmas*, *-a* + *koja*) „iron. ironizuojant – linksmas neblavių statybininkų „šokis“ – darbas statybų aikštelėje“ (pasidaryta pagal analogiją su *klumpakojū*)²⁵; 2) skaitvardžio ir daiktavardžio, pvz., *dvikalėdis* (: *dvi*

²⁴ Šie dūriniai veikiausiai negalėtų remtis dabartinėje lietuvių kalboje paplitusiu daiktavardžiu *sklaida*, nes pagal žodžių darybos taisykles turėtų keistis sudurtinio daiktavardžio galūnė, pvz., *brukalosklaidė* (: *brukalas* + *sklaidė*); plg. *šunuogė* (: *šuo*, *šuns* + *uogė*) (plačiau žr. LKG 1965: 447–448; DLKG 2006: 154). LKG nurodoma, kad „[d]ariniai, kurių antruoju dėmeniu imamas *io* kamieno daiktavardis, yra *ia* ir *ė* kamienų“ (1965: 448).

²⁵ Naujadarą *linksmakojis* (: *linksmas*, *-a* + *klumpakojis*) veikiausiai galima laikyti ir kontaminantu.

+ *Kalėdos*) „*iron.* dvejetainis – valdžios ir žmonių – švenčiamos Kalėdos“; 3) veiksmažodžio formos (būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvio) ir daiktavardžio, pvz., *apverstsmegenis*, *-ė* (: *apverstas*, *-a* / *apversti* + *smegenys*) „*iron.* kas apverstomis smegenimis, t. y. atvirksčiai mąstantis“; 4) veiksmažodžio ir daiktavardžio, pvz., *spoksadėžė* (: *spoksoti* + *dėžė*) „*juok.* televizorius“, *šikpopieris* (: *šikti* + *popierius*) „*fam.* tualetinis popierius“, *šnypstavynis* (: *šnypšti* + *vynas*) „*menk.* pigus gazuotas putojantis vynas“; 5)rieveiksmio ir daiktavardžio, pvz., *šiandienžmogis* (: *šiandien* + *žmogus*) „*iron.* žmogus, kurio atmintis siekia tik šiandieną ir neturi praeities“; 6) įvardžio ir daiktavardžio, pvz., *kitovalda* (: *kitas*, *-a* + *valda* / *valdyti*) „*iron.* priešingybė savivaldai, kai bendruomenę valdo ne jos, o savo interesais besirūpinanti valdžia“; 7) būdvardžio /rieveiksmio ir veiksmažodžio, pvz., *sengyvena* (: *senas*, *-a* / *seniai* + *gyventi*) „*menk.* žmogus, siekiantis gyventi taip, kaip buvo gyvenama seniau“; *ilgasėdis*, *-ė* (: *ilgai* + *sėdėti*) „*iron.* kas ilgai užsisėdėjęs (eidamas kokias pareigas)“. Matyti, kad dūrybos procese remiamasi įvairių kalbos dalių sandais.

Dar vienas produktyvus emocinės-ekspresinės leksikos darybos būdas (be minėtosios priesaginės darybos ir dūrybos) – kontaminacija (sąmaiša) (12,7 proc.). Tai nėra gramatinis (morfologinio pobūdžio) procesas, o jo padariniai (kontaminantai, arba maišiniai) – darybiškai neskaidomi (nemotyvuoti) žodžiai (Urbutis 2009: 355). Nors kontaminacija (angl. *blending* – darybos procesas, kontaminacija, *blend* – darybos rezultatas, kontaminantas) (Miliūnaitė 2014: 250) yra nemorfeminis žodžių darymosi būdas, tačiau galima daryti prielaidą, kad sąmoninga dviejų žodžių sąmaiša (jų fragmentų jungimas į vieną naujadarą) (Urbutis 2009: 354–355) pamažu plinta lietuvių kalboje²⁶. Darybinė ND emocinės-ekspresinės leksikos analizė rodo, kad nevengiama imtis netradicinio žodžių darymosi, o tokių darinių (kontaminantų) ND randasi vis naujų, pvz., *biurozauras* (: *biuras* + *dinozauras*) „*iron.* keletą dešimtmečių įstaigai (paprastai valstybinei) vadovaujantis asmuo“, *kiaulega* (: *kiaulė* + *kolega*) „*juok.* kiaulinantis kolega“, *klerkvabalis* (: *klerkas* + *karkvabalis*) „*menk.* menkinamasis valdininko pavadinimas“, *melagienos* (: *melagingas*, *-a* / *melagis*, *-ė* + *naujiena*) „*menk.* melaginga, klaidinanti naujiena“, *seimonautas*, *-ė* (: *seimas* + *kosmonautas*) „*iron.* Seimo senbuvis, atitrūkęs nuo tikrovės ir nenutuokiantis, kaip

²⁶ Nuo 2014 m. ND kontaminantų padaugėjo apie 2,3 karto, tačiau procentiškai jų dalis duomenyne paaugo labai nežymiai, t. y. nuo 3 iki 4 proc. (Murmulaitytė 2018: 62).

Lietuva iš tikrųjų gyvena pagal Seimo kuriamus įstatymus“, *vėminutyvas* (: *vėmė* + *deminutyvas*) „*niek.* vėmti verčiantis deminutyvas (mažybinis maloninis žodis)“ ir daugelis kt.

Su priešdėliais stilistiškai žymėtų naujadarų daromasi rečiau (4 proc.), pvz., *aptamsa* (: *tamsa*) „*iron.* apšvietos priešingybė“ (naujadaras pasidarytas pagal analogiją su žodžiu *apšvieta*)²⁷, *supermamytė* (: *mamytė*) „*iron.* mama, perdėtai besirūpinanti savo vaikais ir išskirtinai tuo besididžiuojanti“, *nukalbinti* (: *kalbinti*) „*juok.* daug kalbinant iškamantinėti iki paskutiniųjų“, *surunkelėti* (: *runkelėti*) „*menk.* pavirsti runkeliu“, ir mišrusis darybos būdas (2,4 proc.), pvz., *galvapjūtė* (: *galva* + *pjauti* + *-tė*) „*juok.* masiškas ilgai vadovaujamus postus užimančių valdininkų atleidimas iš darbo, siekiant atsinaujinimo ir skaidrumo“, *valdžiapjūtė* (: *valdžia* + *pjauti* + *-tė*) „*juok.* ilgamečių valstybės įmonių vadovų atleidimo iš pareigų banga“²⁸, *trešnėdra* (: *trešnės* + *ėsti* (*ėda*) + *-ra*) „*juok.* trešnių ėdrūnas“ (naujadaras pasidarytas pagal analogiją su žodžiu *žmogėdra*)²⁹ ir kt.

Darumu nepasižymi ir galūninė daryba (1,9 proc.). Didžiąją dalį negausių vedinių sudaro pavadinimai pagal lyties skirtumą (galūnės *-ė* vediniai): *šviesulė* (: *šviesulys*) „*iron.* žinoma (paprastai pramogų pasaulio) moteris“, *tėvė* (: *tėvas*) „*iron.* pagal genderizmo ideologiją – vienas iš vaikų auginančių šeimos narių (nesvarbu, kurios lyties)“, *zombė* (: *zombis*) „*niek.* perkeltine reikšme – bevalė mirusi gyva moteriškosios lyties būtybė“, *mūzas* (: *mūza*) „*juok.* daiktavardžio *mūza* (deivė, poetinės kūrybos įkvėpėja) vyriškoji giminė“, *sesutis* (: *sesutė*) „*juok.* vyras, dirbantis medicinos sesele“. Pastarieji galūnės *-as* ir *-is* vediniai priklauso pavadinimų pagal lyties skirtumą darybos kategorijai, nors gramatikų aprašuose prie šios kategorijos priskirti tik galūnės *-ė* vediniai.

IŠVADOS

1. Darybinė *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno* emocinės-ekspresinės leksikos analizė (tirti 479 kalbos vienetai) parodė, kad pagrindiniai stilistiškai žymėtų naujadarų darybos

²⁷ Veikiausiai būtų galima išvelgti ir priesaginę darybą: *aptamsa* (: *aptemti*).

²⁸ *Rugiapjūtės* analoginių darinių darybą galima interpretuoti dvejopai: išvelgti mišrią darybą arba dūrybą, t. y. *galvapjūtė* (: *galva* + *pjūtis*) ir *valdžiapjūtė* (: *valdžia* + *pjūtis*).

²⁹ Tiesa, naujadarą *trešnėdra* (: *trešnės* + *ėdrus*, *-i*) būtų galima laikyti ir sudurtiniu daiktavardžiu.

būdai yra priesaginė daryba (45,7 proc.), sandūra (31,7 proc.) ir nemorfeminis žodžių darymosi būdas – kontaminacija (sąmaiša) (12,7 proc.).

2. Produktiviausio darybos būdo – priesaginės darybos – dariausios priemonės yra vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga *-(i)ukas, -ė* ir ypatybių pavadinimų (vardažodžių abstraktų) darybos kategorijos priesaga *-izmas*: su abiem priesagomis padaryta po 6,8 proc. stilistiškai žymėtų naujadarų.

3. ND duomenys rodytų, kad dūrinių sandai *valdžia-* (pirmasis dėmuo), *-skleisti* (*-skleidė*) ir *-žmogis* (antrasis dėmuo) – produktyvūs stilistiškai žymėtų naujadarų dėmenys.

4. Menko produktyvumo yra priešdėlinė daryba (5,6 proc.), mišrusis darybos būdas (2,4 proc.) ir galūninė daryba (1,9 proc.).

5. Tai buvo pirminis ND emocinės-ekspresinės leksikos tyrimas, kurį atlikus paaiškėjo, kad kai kurie ND naujadarai dar turėtų būti sistemaiškai redaguojami stilistikos aspektu. Be to, siekiant nuodugniai ištirti emocinės-ekspresinės leksikos darybos polinkius, reikėtų remtis įvairesniais ir gausesniais šaltiniais.

6. Duomenyne pateiktą medžiagą pravartu patyrinėti ir etnolingvistikos, ir žodžių darybos aspektais. Emocinės-ekspresinės leksikos sanakaupa rodo, kad kalbos vartotojai reaguoja į šių dienų aktualijas ir geba prikurti pačių įvairiausių stilistiškai žymėtų naujadarų. Okazinių darinių gausa patvirtina tam tikro reiškinio aktualumą. Akivaizdu, kad leksika yra visuomenės atspindys, o bazėje sukaupti naujadarai (gyvenamojo meto aktualijų ženklai) teikia vertingos informacijos apie tam tikrą laikotarpį tautos gyvenime.

ŠALTINIAI

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/> [žiūrėta 2019 m. gegužės mėn.].

ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. [Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m.]. Miliūnaitė R., Aleksaitė A. Sudarytoja R. Miliūnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt> [žiūrėta 2019 m. kovo–balandžio mėn.]. ISBN 978-609-411-147-1. <https://doi.org/10.35321/neol>.

LITERATŪRA

- Aleksaitė A. 2018: Ypatybių pavadinimai *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne*. – *Bendrinė kalba* 91, 1–27. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/91/Aleksaite_BK_91_straipsnis_apie_pavadinimus.pdf.
- Blažinskaitė D. 2004: Naujadarai ir perdirbiniai reklamoje. – *Kalbos kultūra* 77, 56–65.
- Dabašinskienė I. 2010: The comprehension of derivational morphemes in early childhood: An experimental study for Lithuanian. – *Estonian papers in applied linguistics* 6, 43–50.
- DLKG 2006 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Gaivenis K. 1980: Naujadarai ir naujažodžiai. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 31.
- Girčienė J. 2005: Neologizmų integracija į tekstą. – *Žmogus ir žodis* 1, 78–82. Prieiga internete: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/didaktinelingvistika/2005/girciene.pdf>.
- Girčienė J. 2011: Naujažodžiai su dėmeniu (-)tinkl-. – *Kalbos kultūra* 84, 165–177. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/84/Girciene_KK_84_straipsnis.pdf.
- Girčienė J. 2012a: Metakalbiniai komentarai kaip internetinio naujažodžių diskurso elementas. – *Lituanistica* 58 (3/89), 248–272.
- Girčienė J. 2012b: *Naujoji lietuvių kalbos leksika: teorija ir praktika*. Metodinė priemonė [elektroninis išteklius], Vilnius: Edukologija.
- Girčienė J. 2012c: Pokyčiai, kalba ir mokykla. – *Gimtasis žodis* 8, 19–25.
- Girčienė J. 2013: Stilistiniai naujadarai internete. – *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos: mokslo straipsnių rinkinys*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 79–88.
- Gudavičius A. 1992: Kalbos tautiškumas. – *Gimtoji kalba* 6, 1–5.
- Gudavičius A. 2000: *Etnolingvistika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Gudavičius A. 2003: Žodžio reikšmės definicijos tautinis aspektas. – *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, 61–69.
- Gudavičius A. 2007: *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Jakaitienė E. 1988: *Leksinė semantika*, Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė E. 2010: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

-
- Kabašinskaitė B. 1998: *Lietuvių kalbos liaudies etimologija ir artimi reiškiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Kamandulytė L. 2006: Vaikiškosios kalbos ypatybės. – *Bendrinė kalba* 79, 264–271. Prieiga internete:
http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/79/Kamandulyte_KK_79_straipsnis.pdf.
- Kazlauskaitė R., Župerka K., Macienė J. 2013: Okazionalūs deminutyvai: tipai ir paskirtis kalbiniame akte. – *Žmogus ir žodis* 1, 90–100. Prieiga internete:
<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2013~1371470739998/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Kulikauskas G. 2018: *Lietuvio kodas. Įpročiai ir būdas senovės lietuvių prieš 100 metų*, Vilnius: Tyto alba.
- Lehrer A. 2003: Understanding trendy neologisms. – *Italian Journal of Linguistics / Rivista di Linguistica* 15.2, 369–382. Prieiga internete:
<http://linguistica.sns.it/RdL/15.2/07.Lehrer.pdf>.
- LKG 1965 – *Lietuvių kalbos gramatika – fonetika ir morfologija* I. Red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
- Mattiello E. 2016: Analogical neologisms in English. – *Italian Journal of Linguistics* 28.2, 103–142. Prieiga internete: http://www.italian-journal-linguistics.com/wp-content/uploads/4_Analogical-neologisms-in-English.pdf.
- Mikelionienė J. 2000a: *Naujoji lietuvių kalbos leksika (1991–1996 m. kompiuterinio periodikos tekstyno pagrindu)*. Daktaro disertacijos santrauka, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Mikelionienė J. 2000b: Šiuolaikiniai metodai kalbos naujovėms tirti. – *Darbai ir dienos* 24, 65–73.
- Mikelionienė J. 2000c: *Naujoji lietuvių kalbos leksika (1991–1996 m. kompiuterinio periodikos tekstyno pagrindu)*. Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Mikelionienė J. 2002: Analogija lietuvių kalbos žodžių daryboje. Potencialai ir okaziniai dariniai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 73–80.
- Miliūnaitė R. 2000: Nauji kalbos reiškiniai: natūralioji ir dirbtinė atranka. – *Acta Linguistica Lithuanica* 42, 3–14.
- Miliūnaitė R. 2006: *Apie kalbą ir mus*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Miliūnaitė R. 2012a: Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas. – *Gimtoji kalba* 6, 3–11.

-
- Miliūnaitė R. 2012b: Kalbos vartotojai ir naujadarų kūryba. – *Gimtoji kalba* 9, 3–14.
- Miliūnaitė R. 2014: Naujieji kontaminaciniai dariniai lietuvių kalboje. – *Acta Linguistica Lithuanica* 71, 246–264.
- Miliūnaitė R. 2015: Naujažodžių atranka ir pateikimas *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne*. – *Leksikografija ir leksikologija* 5, 161–184.
- Miliūnaitė R. 2018: Naujažodžių pateikimas ir paieškos galimybės Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne. – *Bendrinė kalba* 91, 1–21. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/91/Miliunaite_BK_91_straipsnis.pdf.
- Murmulaitytė D. 2016a: *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* ir naujadarų tyrimų perspektyvos. – *Bendrinė kalba* 89, 1–27. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/89/Murmulaityte_BK_89_straipsnis.pdf.
- Murmulaitytė D. 2016b: *Naujažodžių duomenyno* leksika pakeliui į *Bendrinės lietuvių kalbos žodyną*. – *Acta Linguistica Lithuanica* 75, 68–88.
- Murmulaitytė D. 2018: Kontaminacija ir lietuvių kalbos naujadara. – *Kalba ir kontekstai* 8 (1), 60–70.
- Offord M. 2001: *French Words: Past, Present and Future*, Clevedon: Multilingual Matters.
- Palionis J. 1985: *Kalbos mokslo pradmenys*, Vilnius: Mokslas.
- Paulauskienė A. 2006: *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*, Kaunas: Technologija.
- Pikčilingis J. 1971: *Lietuvių kalbos stilistika* 1, Vilnius: Mokslas.
- Pikčilingis J. 2010: *Stilistikos darbų rinktinė*. Moksl. red. R. Koženiauskienė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Plag I. 2003: *Word-Formation in English*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rozenbergs J. 2004: *The Stylistics of Latvian*, Rīga: Latvijas Universitāte.
- Savickienė I. 2006: Komunikacinė pragmatika ir kalbėjimo situacijos tikslas: deminutyvų vartojimo atvejis. – *Bendrinė kalba* 79, 256–262. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/79/Savickiene_KK_79_straipsnis.pdf.
- Tolstojus N. 2009: Kalba ir kultūra. – *Kalba ir žmonės*, 81–100.
- Urbutis V. 2009: *Žodžių darybos teorija*. 2-asis leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- Vaicekauskienė L. 2007: *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartoseną*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Vaskelienė J. 2010: *Lietuvių kalbos žodyne nefiksuoti dariniai ir jų funkcionavimas Antano Kalanavičiaus poezijoje*. – *Filologija* 15, 151–166.
- Vaskelienė J. 2011: *Žodynų nefiksuotų darinių funkcionavimas Jono Strielkūno lyrikoje*. – *Res humanitariae* 10, 54–70.
- Volek B. 1987: *Emotive Signs in Language and Semantic Functioning of Derived Nouns in Russian*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Župerka K. 2005: Tekstas etinės stilistikos požiūriu. – *Žmogus ir žodis* I, 25–28. Prieiga internete: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153622685/DS.002.0.01.ARTIC>.
- Wohlgemuth J. 2009: *A Typology of Verbal Borrowings*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

Gauta 2019 07 21

Priimta 2019 12 18

EMOTIVE-EXPRESSIVE LEXIS IN THE DATABASE OF LITHUANIAN NEOLOGISMS: FACTORS INFLUENCING ITS EMERGENCE AND TYPES OF WORD-BUILDING

S u m m a r y

The aim of the study is to identify the main types of word-building of the emotive-expressive neologisms and to examine the most productive means used in the coining of these new words. The object of the research includes 479 neologisms that perform emotive-expressive function. The word-formation analysis of emotive-expressive lexis included in “The Database of Lithuanian Neologisms” (DN) revealed that:

1. Stylistically connotated neologisms are formed mostly by means of suffixation (45.7 %), composition (31.7 %) and blending (12.7 %), the latter being a non-morphemic type of word-building.

2. The most formative suffixes of the most productive type of formation, i.e. suffixation, are as follows: the suffix *-(i)ukas, -ė* (6.8 %) in the formational category of names of possessors of nominal characteristics and the suffix *-izmas* (6.8 %) in the formational category of names of characteristics (nominal abstractions).

3. The data of DN show that the following elements of compounds *valdžia-* (first component), *-skleisti (-skleidė)* and *-žmogis* (second component) are productive elements of stylistically connotated neologisms.

4. Less productive types of word-building are prefixation (5.6 %), mixed type of word-formation (2.4 %) and inflectional derivation (1.9 %).

5. This was the primary research on emotive-expressive lexis, which revealed the necessity to stylistically edit some neologisms in DN. Moreover, seeking to conduct an in-depth analysis on tendencies in formation of emotive-expressive lexis, more diversified and numerous sources should be included.

6. The data available in the database should be analysed not only in terms of word-formation but also from the perspective of ethno-linguistics. Lexis is a reflection of the society and the neologisms (signs of realities of current time) stored in the database provide valuable information about a certain period in the life of nation.

KEYWORDS: emotive-expressive lexis, neologism, occasional derivatives, word-formation analysis, types of word-formation, productivity.

AGNĖ ALEKSAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

agne.aleksaite@lki.lt